

գահի մը վրայ նստուցած այն սրահին մէջ բերին զինքը : Երաժշտաց ներդաշնակաւոր ուրախութեան ձայները իր գալուստը իմացուցին : Հայտըն չկրցաւ դիմանալ այնպիսի սրտաշարժ տեսարանի մը . երգին առջի մասին լրմննալու ատենը՝ արցունքով ընկղմած գրեթէ մարեւոլ վրայ էր : Երբէն զինքը տարին իր գահովը . սրահէն դուրս ելլելու ժամանակը կեցընել տուաւ զինքը տանողները և ժողովրդեան շնորհակալ եղաւ . վերջը դարձաւ երաժշտաց ժողովին , վերցուց իր ձեռուրները և աչուները դէպ 'ի երկինք և օրհնեց իր արուեստակիցներն և հին ընկերները : Վիչ ատենէ վերջը մեռաւ Հայտըն մայիսի 3ին 1808ին՝ երբոր Վաղղիացիք Սեննա կը մանէին , որոնք իր յուղարկաւորութեանն ալ ներկայ գտուեցան : Հայտըն և իր ժամանակակից ու ազգայինն Սոճարդ երաժշտութեան մեծ շնորհք ուժ մը աւելցուցին , մէկը բնութեան ազգմունքը լաւ բացատրելով , մէկաւն ալ մարդուս կրքերուն :

ՀՆԱՆՈՍՈՒԹԻՒՆ

ՇԻՐԻՄ ԿԵԿԻԼԻԱՅ ՄԵՏԵԼԼԱՅ

Ի Հոսով :

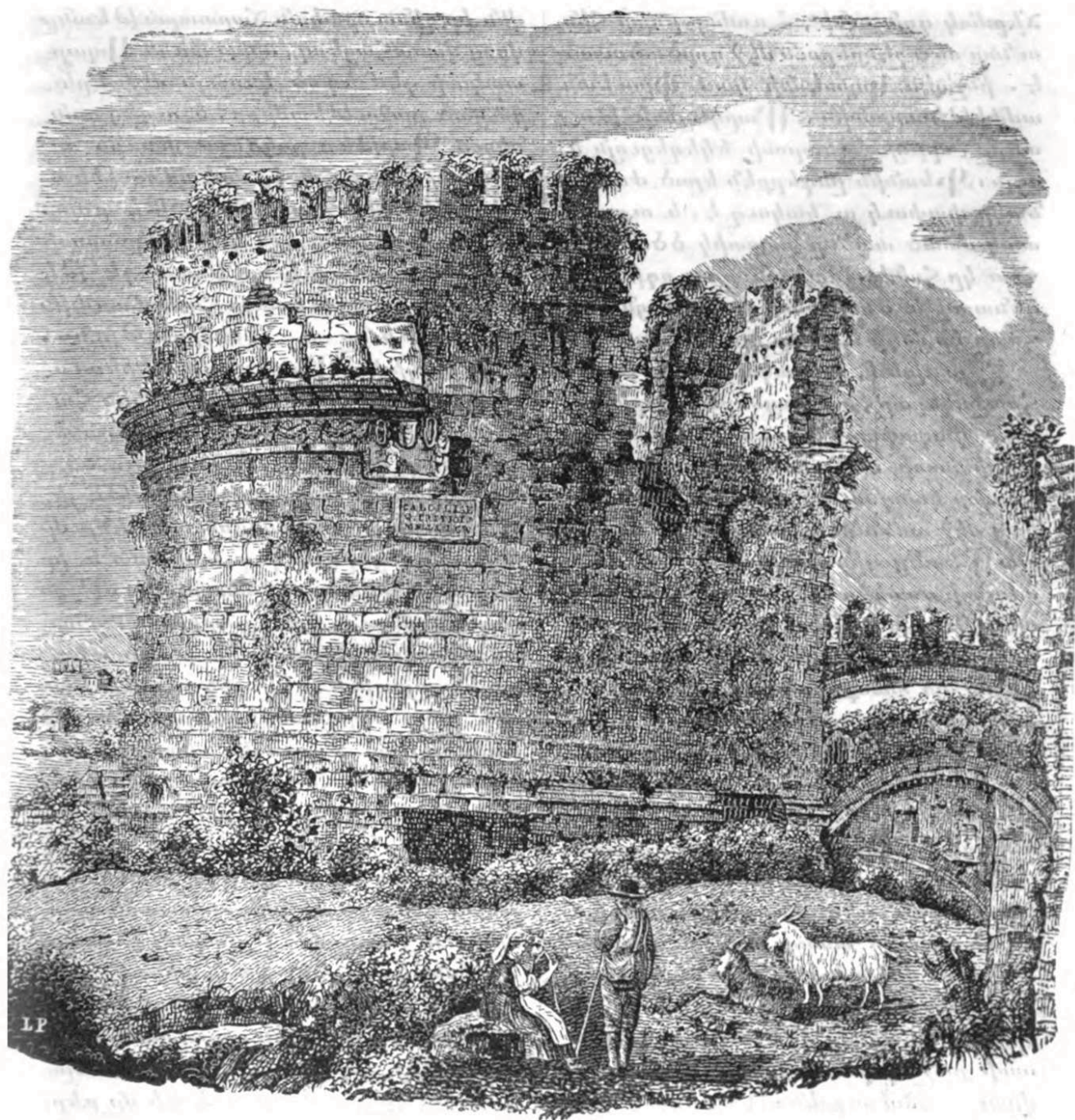
Երբոր Ս ելաբրեան արուարձանէն անցնելով , որ հիմա անապատ մըն է , Հռոմայի Ս . Սեբաստիանոս կոչուած դռնէն դուրս կ'ելլես՝ , տխրալից յիշատակի տեսարան մը կը բացուի առջեդ : Հռոմայի դաշտագետինը ծովու պէս կապուտ , ընդարձակ և անապատ տարածուած կեցած է . դաշտավայր մը՝ յորումօք ծառատունկ կը նկատես , ոչ կենդանիք և ոչ բնակութիւն . վասն զի օդին վատառողջութիւնը թէ կեանքը և թէ շարժումը իրմէ հեռացուցած է : Բայց երբոր այս գերեզմանական լուծենէն աչքդ դարձնելու

ըլլաս՝ հին մեռելոց յիշատակարաններու դամբաններ առջեդ կ'ելլեն : Բոնց աւերակացը մէջ կը տարածուի նեղ և անմարդաձայն Ապպեան ըսուած ճամբան՝ : Ճամբուն երկու կողմէն ցիրուցան կեցած գերեզմանաց հատուածներ՝ անոր շտկութիւնը կը ցուցնեն , ինչպէս հիմայ ծառազարդ ճամբաները : Հարիւրէն աւելի այլ և այլ տեսարաններ կը տեսնուին աս Բպպեան ճամբուն վրայ , և ամենքն ալ գերեզմանք են : Բմենուն ալ աւրուելուն նշանները կը տեսնուի . սակայն անով ալ հնոց դամբանական հին ճարտարապետութեան արգասիքը յայտնապէս կը նկատենք վրանին : Բայց ամենէն աւելի մտադրութիւննիս գրաւողը մեծ աշտարակ մը կամ ամբարտակ մըն է , որուն ահաւոր և հսկայաձև համեմատութիւնքը առջի նայելուդ չեն ցուցնեն անոր խաղաղ և նուիրական վիճակը : Սերվիլիոսեանց , Սկիպիոնեանց և կամ Սետելլոսեանց գերեզման մը չէ ասիկայ , զորս ինքն Սիկերոն ճանապարհորդի մը տեսնելուն և քննութեանը արժանի կը համարի նոյն Բպպեան ճամբուն վրայ , այլ տիկնոջ մը մահարձանն է :

Եյս առանձնական յիշատակարանը Հռոմէական մեծագործութեց ամենէն գեղեցիկ և լաւ պահուած մնացորդներէն մէկն է : Որմունքը , որ երեսուն օտք խորութիւն ունին՝ ահագին քարերով շինուած են և դրսուանց կարմրագոյն կաւիճով պատած : Բնդարձակ քառակուսի խարսխի մը վրայ յեցուցած է և նոյնպէս կոփածոյ քարերով շինած . քառասուն օտք բարձրութիւն ունի , և դադաթը խոյակով մը և հարուստ մարմարեայ շրջաքանդակով զարդարուած , և վրան արուեստով և ախորժակով գծագրած եզան գլուխներ և պսակներ կը տեսնուին : Բլաջուց շատ արձաններու

1 Via Appia. Ժամանակիս սրբազան հայրապետը Պիոս Թ . անբաւ ծախքով այս հին ճամբան փորել հրամայեց . և հոն օր օրուան վրայ գանուած այլ և այլ գեղեցիկ հնութիւնքը թէ Վատիկանի և թէ Լատերանեան կոչուած մուսէոններուն հարստութիւնքը կ'աւելցնեն :

1 Այս դուռը հին ատեն Կապեէնէն կը կոչուէր :

Շիրիմ Կեկիլիայ Մետեղայ ի Հռոմ.

ու սիւներու շարքեր կային աս զարդե-
րուն հետ, և շէնքը կամարով կը լմն-
նար, որուն վրայ արձան մ'ալ կանգ-
նուած էր. սակայն արձաններն ու սիւ-
ները կործանեցան, կամարը փլաւ, և
ներսի կողմը բացուելով տեսնուեցաւ
որ խորունկ և անձուկ տեղ մըն է ջր-
հորի մը նմանութեամբ: Այն խորունկ
տեղին մէջ գտնուեցաւ մեծագործ մար-
մարեայ դամբան մը, որ Փառնէլէ Ը-

սուած պալատը փոխադրուելով, նոյն
գաւթին զլխաւոր զարդերէն մէկն է-
ղաւ: Բոլոր աս աշտարակին շինութե-
համար գործածուած քարերը Գէօօրէան
բար կ'ըսուին¹. աս կրային քարը, որ
խեցիներով կը ծածկուի և դեղնագոյն

¹ Lapis Tiburtinus. Հռովմայ սահմանին Տի-
բուր (Թիւրի) քաղաքին մէջ շատ գտնուելուն
համար ասանկ կոչուած է այս քարը. իսկ հիմայ
travertino կ'ըսուի:

Ճերմակ գոյն ունի, Հռոմայ բոլոր հին ունոր մեծ շէնքերուն մէջ գործածուած է. ինչպէս Վոլոսէոնի կամ Վլաւեան ամփիթէատրոնին, Սարկելլոսի թատերը, սրբոյն Պետրոսի եկեղեցւոյն և այլն: Պետնին ընդերքէն ելած ժամանակը փափուկ ու կակուղ է, և ուրագի տակ մտած ատենը սաստիկ ծծմբային հոտ կը հանէ. սակայն բաց օդի մէջ կենալով և ժամանակ վրան անցնելով հոտը կը ցնդի և ինքը կը կարծրանայ:

Բայ վսեմ, ամրակուռ և ահագին հրաշակերտը, որ կայսերաց շիրիմներուն գաղափար եղաւ, և մանաւանդ Բքրիանոսի մահարձանին, և կանանց համար կանգնուած ծանօթ գերեզմանաց մէջ ամենէն փառահեղն է, Կեկիլիա Սետելլային դամբանարանն է, Սետելլոսի դստերը և Սրասոսի կնոջ, ինչպէս ինչուան հիմա տեսնուած արձանագրութենէն յայտնի կ'երևնայ: Կեկիլիա իր փառքովն ու համբաւովն ոչ լուկրետիայ, ոչ Վուռնելիայ և ոչ ալ այնչափ հռոմէական տիկնանց կը հաւասարի. իր բոլոր փառքն ու պարծանքը հայրն ու իր ամուսինն են: Բնակ ալ գերեզմանին վրայ քանդակած բարձրաքանդակները, և որուն գեղեցիկ նըշխարքներէն դեռ ինչուան հիմա կ'երևան, աւելի անոնց համար փորուած են քան թէ իրեն: Արներկայացընէն զինուց յաղթանակներ, և Յաղթութիւն մը որ Սետելլոսի և Սրասոսի քաջագործութիւնքը վահանի մը վրայ կ'արձանագրեն: Սետելլոսի համբաւը մեծցաւ Արետէի յաղթանակելու ժամանակ ցուցըցած զինուորական հանձարովն ու չափազանց անգթութեամբքը (684 թուական Հռովմայ). և թէպէտ Պոմպէոս շատ դէմ կեցաւ, սակայն Հռովմայեցիք յաղթանակի պարծանքը սահմանեցին իրեն, և որոշեցին որ Կրեթայի կոչուի: Սրասոս, ճոխութեամբքը յղփայած, Կեսարու և Պոմպէոսի առաջին եռապետութեան մէջ ինքզինքն ալ մտցուց: Բելլի մեծ պատուոյ մը նախանձախնդիր էր քան թէ գանձապետի լոկ անուան մը, և բոլորո-

վին իր զինուորական ճարտարութեանը վրայ վստահացեալ, սիրտ առաւ Սպարտակոսի դէմ եղած կռուոյն մէջ երեցուցած քաջութեամբքը, և ուզեց զանկուն Պարթևս ընկճելու փառքն ալ ստանալ. բայց հոն իր մեծամտութեանը զոհեց թէ ինքզինքը և թէ բոլոր հռոմէական բանակը (699): Սրասոսի համար պատմութիւնը կ'աւանդէ թէ ունեցած ճոխութեանցը համեմատ էին ագահութիւնը և ընչասիրութիւնը. բայց Կեկիլիա Սետելլային գերեզմանը կը ցուցնէ թէ գիտէր ատենին համեմատ իր գոռոզութիւնը և մեծանձնութիւնը գոհ ընել:

Վրիստոսի թուականէն գրեթէ յիսուն տարի առաջ կանգնուած շէնք մը ինչուան վեցերորդ դար անարատ և իր գեղեցկութեանը մէջ մնացեր էր: Բայն դարը նշանաւոր եղաւ բարբարոսաց արշաւանքովը: Դամանակը թերևս խընայէր այսպիսի գեղեցիկ հնութեան մը. բայց մարդկանց աւերիչ ձեռքին առջև չկրցաւ բոլորովին անսասան մընալ: Ինչպէս հռոմէական շինուածոց մեծ մասը բերդերու վերածուեցան միջին դարուց ատենները, ասանկ ալ Սետելլայի մահարձանը Վայեթանի կոչուած զօրաւոր տոհմին ապաստանարանը եղաւ ի Հռովմ: Բայնպիսի թշուառ ժամանակաց մէջ նմանօրինակ տեղուանք կը փնտռէին Իտալիոյ իշխանները թէ ինքզինքնին պաշտպանելու և թէ ուրիշ զօրաւորաց դէմ կռուելու համար: Սակայն մահարձանի մը բերդի կերպարանք տալու համար հարկ էր հնութենէ մնացած շէնքին վրայ նուրութիւններ ալ ընել: Երբ ըրաւ նաև Վայեթանի տոհմը Սետելլայի շիրմին նկատմամբ: Սեմ շրջաքանդակէն վեր խեղճ պատ մը բարձրացուցին և ատամունքներ հաստատել տուին նետաձգութեան ծակեր բանալու համար: Բայ գոթաձև կարկատը, որ բոլորովին անարուեստ է, հնութեան ազնուական և հաճոյական ձևերուն քով շատ անախորժ կ'երևնայ: Կեկիլիայի շիրմը իրենց բերդին կեղծոն սեպելով, չորս

կողմը եկեղեցի, զինուորանոց մը և ուրիշ պաշտպանութեան և բնակութեան տեղեր շինեցին : Այլ քանի մը դար անցնելէն ետքը՝ ժամանակը կարծես թէ հնութենէն պատկառելով՝ անոր վրայ աւելցուած նորութիւնքը անհետ ըրաւ . և անով ձեւացած աւերակները՝ անցորդաց խաղաղութիւնը և հանգիստը վրդովող աւազակաց բոյն դարձեր էին : Ա՛նժադործ քահանայապետ մը, Վսեստոս Ե, թէ անոնց որջը քանդելու և թէ հին շէնքին գեղեցկութիւնը դուրս ցատքեցընել տալու համար՝ աւերակները վերցընել հրամայեց . և անով Արեւիկայի մահարձանը՝ գէթ մասամբ, իր առջի գեղեցկութիւնը նորէն ստացաւ :

ԲՆԱԿԱՆՔ

ԱՍՏՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

Երկիր :

Այն որ կայ մարդուս քաղաք մը հայրենի, խումբ մը մարդկանց ալ՝ զաւառ մը հայրենի, ասանկ ալ բոլոր մարդկութեան՝ կայ հասարակաց մէկ հայրենիք մը որ կ'ըսուի Երկիր : Հայրենի քաղաքին ծանօթութիւնը՝ բնականապէս կը ստանայ մարդ . հայրենի գաւառինը՝ պարտք է նոյն երկրին որդուցը . իսկ հասարակաց հայրենեացը՝ հարկ է և պարտք հասարակաց ամէն մարդու : Բայց ինչչափ մարդիկ կան որ այս պարտքս և ոչ իսկ կը ճանչնան . քանիք տեսեր եմ որ իրենց այս սքանչելի ու մեծատարած հայրենեացը վրայ և ոչ իսկ պզտի՝ թող թէ պէտք եղած՝ տեղեկութիւնները ունին . որչափներ ալ որ կը վայելեն, կը բանեցընեն մեր այս Արեւիկը ու չեն գիտեր անոր ինչ և ուր ըլլալը : Այն զի ինչպէս որ ամէն քաղքի ուրիշ քաղքի համեմատութեամբ կոյ դիրք մը ու յարաբերական առնչութիւն մը այս և այն երկրի ու հայրենիքներու մէջ, այսպէս ալ մեր այս

հասարակաց հայրենեաց՝ Արեւիկա՝ ուրիշ երկիրներու հետ կայ առնչութիւն ու գրութիւն մը տիեզերաց ընդարձակութեանը մէջ : Ինչպէս պիտի զարմանան այնպիսիները՝ թէ որ լսեն ու իմանան որ աս Արեւիկը ըսածնիս ալ այն անթիւ աստղներէն մէկն է որ գիշեր ու ցորեկ կը պլպլան, կը մթննան ու կը զլտորին երկնից բարձրութեանը մէջ : Այն որ զարմանքը բնականապէս բաղձանք մը կը բերէ նոյն զարմացած բանին վրայ տեղեկութիւն մը ունենալու, յուսամ որ Խորոժեղի գան այս մէկ քանի համառօտ բայց կարևոր տեղեկութիւնքը զոր Արեւիկա ձեւին, դրբին ու շարժմանը վրայ կ'ուզեմ տալ, ջանալով ըստ կարի խօսքս պարզ ու զուարճալի ընել :

Արեւիկա վրայ աչքդ դարձնելուդ՝ քեզ այնպէս կ'երևայ որ շիտակ ձևով բան մը ըլլայ . բայց գիտցիր որ անանկ չէ . շատ ու երկար ժամանակաւ ու փորձերով ճանչցան մարդիկ որ երկիրս կը որ է ու գրեթէ բոլորովին գնտակի մը ձև ունի : Բայց չէ, դնենք թէ երկիրս աչքիդ երեցածին պէս շիտակ ըլլայ, ան ատեն պէտք էր որ արևը հորիզոնին վրայ երևնալուն պէս՝ իր լոյսը մէկէն ու հաւասարապէս բոլոր երկրիս երեսը ծաւալէր . արդ որովհետեւ կը տեսնենք որ ասանկ չըլլար, ուրեմն ըսել է թէ պէտք է որ կըրութիւն մ'ունենայ :

Ի՛նչին ըսեմ . դիտեր ես նաւ մը որ ծովեզերքէն կը հեռանայ . թէ որ երկիրս շիտակ ըլլար՝ պէտք էր որ նաւը հետզհետէ հեռանալով՝ հետզհետէ ալ միայն պզտիկնար, բայց կը տեսնաս որ անանկ չէ . նաւը խել մը հեռանալէն ետեւ աչքէդ կը կորսուի . բայց դեռ առագաստները կը տեսնաս . անոնք ալ որ կորսուին՝ դեռ սեան ծայրերը կը տեսնաս . վերջապէս բոլորովին աներևոյթ կ'ըլլայ : Իսկ գալու ատեն՝ կարծես թէ կամաց կամաց ալիքներէն դուրս կ'ելլէ . որ եթէ երկրիս երեսը կը չըլլար՝ չէր կրնար ասանկ երևնալ . և որովհետեւ այս երևոյթներս երկրիս ամէն մէկ կէտին վրայ կը տես-